

3. Мідно-кам'яний вік (енеоліт). Трипільська культура

Від IV до III тис. до н. е. на території України триває доба мідно-кам'яного віку – енеоліту (грецькою мовою «енео» – мідь, «літос» – камінь). Назва походить від того, що у цей час племена почали використовувати мідь, яка була найдоступнішим металом, що найлегше піддавався обробці. Таким було найголовніше досягнення цієї доби.

Історична довідка

Мідь (латинською мовою «сиргум», від назви о. Кіпр, де стародавні греки добували мідну руду) – належить до металів, відомих зі стародавніх часів. Зустрічається у природі у вигляді самородків, які іноді досягають великих розмірів. Мідь була першим з металів, який навчилася використовувати людина.

На початку мідної доби майстри виготовляли різні предмети методом холодного кування зі шматків самородної міді, які переважно завозилися з Балкан. Пізніше освоюються нові прийоми – плавильна та ливарна техніка. Метал надходив з Балкан і Південних Карпат, як у вигляді готових виробів, так і в зливках. Невелике за обсягом добування міді здійснювалося на північ від Донецька, де в XIX ст. виявлено залишки штолень. Поряд з чистою міддю використовувалося і срібло.

Прикладом культури енеоліту є трипільська культура давніх землеробів (IV–III тис. до н. е.), що була відкрита у 1893 р. археологом Вікентієм Хвойко біля с. Трипілля на Київщині. Вона існувала на величезній території: від Словаччини та Румунії до Слобідської України та від Чернігова до Чорного моря. В Єгипті у той самий час будувалися славнозвісні піраміди.

Сформувалася трипільська культура, найімовірніше, шляхом злиття культур тих племен, що прибули зі східного Середземномор'я та Балкан, з місцевими культурами.

Трипільці селились у басейнах рік і пошили цікаві пам'ятники – невеликі поселення, а також поселення-гіганти (інколи вони мали досить велику площу – до 400 га). Подібними населени-

Трипільське поселення (реконструкція)

ми пунктами, своєрідними «протомістами» є Майданецьке, Доброводи, Костенівка, Великий Кут та ін. У них жило 10–20 тис. осіб. Але процес урбанізації не відбувся через періодичні переселення (кожні 50–100 років, як вважають дослідники, у зв'язку з виснаженням ґрунту).

Трипільське населення жило в постійних оселях – чотирикутних будинках: у землю були вбиті дубові стовпи, а між ними поставлені стіни з плетеного хмизу, обмазані глиною, на стовпи опирався чотири схильний, вкритий соломною або очеретом дах з отвором для диму. У хаті будували велику піч, а біля неї – лежанки з випаленої глини. Стіни й піч іноді розмальовували. Житла споруджували як одно-, так і дво- й навіть триповерхові. Досить чітке уявлення про житло трипільців отримуємо внаслідок вивчення розкопок трипільських селищ, а також знайдення глиняних модельок – так званих «хатинок».

Основним заняттям населення трипільської культури було землеробство. Трипільці сіяли жито, пшеницю, просо, ячмінь; вирощували абрикоси, сливу, аличу. Займалися й скотарством (мотика, дерев'яне рало, парна упряжка худоби), мали розвинені ремесла, особливо гончарне.

Особливо цікавим явищем трипільської культури є **мальована кераміка** – глиняний посуд, який випалювався у спеціальних печах. Горщики, миски, великі посудини для зберігання збіжжя розмальовувалися чорною, білою, темно-червоною фарбами. Гончарні вироби мали орнаменти, що склалися з символічних малюнків у вигляді спіралей, трикутників, кіл, фігурок людей та тварин. Частина до-

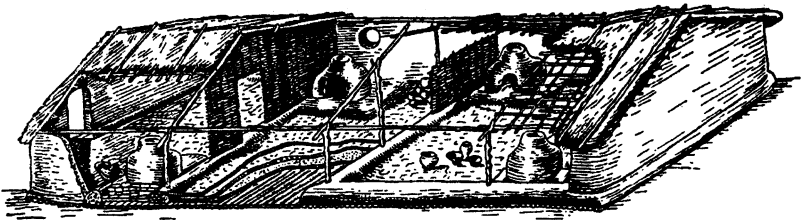
Глиняний посуд з трипільських поселень

слідників вважає, що ці малюнки є піктографією (початком писемності у малюнках).

Цікавими знахідками керамічних виробів трипільців є статуетки з глини: фігурки різних тварин, а також жінок. Останні, на думку вчених, є зображенням богині плодючості – Великої Матері, що було цілком природним в епоху матриархату. У центрі населених пунктів споруджували родоплемінні культові храми, де відбувалися жертвопринесення, зокрема й людські.

За рівнем соціально-економічного розвитку трипільська культура наблизилася до рівня цивілізацій Єгипту та Близького Сходу, але через різні причини не перейшла до державності.

Трипільці мали широкі зв'язки з Малою Азією, Фессалонією, Трансільванією, Середньою Віслою, Кавказом. Антропологічно вони були схожі на вірменоїдів – і прямими предками українців не вважаються. Як пишуть дослідники М. Котляр і С. Кульчицький: «Немає наукових підстав твердити про будь-який генетичний зв'язок трипільців не те що з українцями, а навіть із слов'янами, що вийшли на історичну арену двома тисячами ро-

Будинок трипільців (реконструкція)

ків пізніше. Стародавні етноси склалися протягом надзвичайно тривалого часу завдяки міграціям, культурній взаємодії й інфільтрації (перемішуванню) племен різних земель і природно-географічних зон».

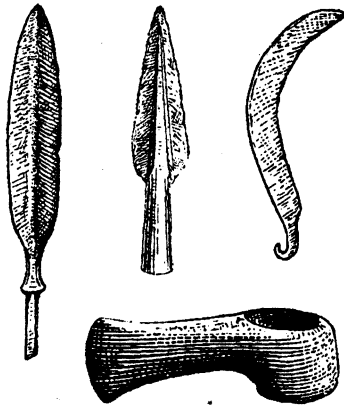
Сьогодні вчені ведуть суперечки стосовно причин занепаду цієї культури. Ймовірно, це могло відбутися через надмірне виснаження ґрунту: щоб прогородувати велику кількість людей, треба було розорювати все нові площі. Але ж земля не безмежна: за лісостеповою смугою ґрунти були менш родючими. Окрім того, якщо чорнозем не вдобрювати, він виснажується, дає малі врожаї. Мабуть, трипільці ще не навчилися використовувати добрива, вивозити на свої поля перегній або попіл. Тож скрутні умови й спричинили поступове зникнення цієї культури.

4. Бронзовий вік

III–I тис. до н. е. – бронзовий вік. Головною особливістю епохи бронзи було відділення скотарських племен від землеробських, широке розповсюдження при цьому процесу оранки землі та відокремлення ремесла.

Люди почали використовувати працю одомашнених коней. Зростає роль скотарства, яке поряд із розвинутим землеробством створювало умови для регулярного торговельного обміну між племенами. Продовжується процес подальшої еволюції землеробського укладу в лісостеповій смузі та скотарського – у степу.

Слід зазначити, що господарство тоді мало комплексний характер, тобто поєднувало землеробство та скотарство. Зберігалися регіональні відмінності, спричинені природними умовами, а можливо, й традиціями. Це позначилося на співвідношенні питомої ваги землеробства й скотарства у лісостеповій та степовій смугах.

Бронзові знаряддя праці: сокира, серп і наконечники списів